

EMİR HUSREV-İ DEHLEVİ'NİN URDUCA'NIN DOĞUŞUNDAKİ ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Erkan TÜRKMEN'

Hint-Türk ilişkilerinin Gazneli Mahmut'tan daha önce başladığı bir gerçektir. Mesela I. ve II. asırlarda kurulan Kuşan devletinin merkezi Kuzey Hindistan idi.¹ Akhunlar² ile Uygurların gerek kültür gerekse din bakımından Hintlilerle olan bağları bilinmektedir. Gerçekten de Uygurcada Sanskrit menşeli bir çok kelime vardır.³ Aynı şekilde Urducaya nazaran daha eski olan Pencabçada Türkçe kökenli kelimeler ile eklere rastlanmaktadır. Söz gelimi, dilimizde kullanılan -cik, -cık ekleri yalnızca -ci şeklinde mevcuttur. Babacı (yani babacığım), halacı (halacığım) kelimelerinde olduğu gibi. 'Bacı' aynen, cici ise çiçi olarak geçmektedir. 'Sayın' kelimesi⁴ yine aynı dilde sayın kelimesine -cı eklenerek 'sayıncı' yani 'saygı değer yaşlı bir zat ya da derviş' anlamında kullanılmaktadır.

Urducaya gelince, adı dahi Türkçe olan bu dilin⁵ kuruluşunda Türklerin rolü elbetteki vardır. Cümle ve kelime yapısı bakımından bu dilin Hint-Avrupa gurubunun Hint-Ariyan⁶ koluna ait olduğu gösterilmektedir. Fars-

(*) S. Ü. Fen - Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Ede. Böl. Öğretim Üyesi

1) Bk. İA, c. 5, s. 519.

2) Bk. Enver Konukçu, **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 297, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 44 v.d.

3) Bk. A. Caferoğlu, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, T.D.K. 1968.

4) Saymak fiilinden «Sayın» bk. Ş. Sami, **Kamus-i Türki**, s. 816.

5) Tafsilat için bk. Erkan Türkmen, **Urdu avr Türki**, The Monthly Jamia, New Dehli Eylül, 1982 s. 7 - 11.

6) H. Blochman bu tür Farsçaya «Turan Farsçası» adını vererek bu Farsça lehçesiyle Hint Farsçasının özetle bir mukayesesini vermiştir. Bk. aynı yazar, **Prosody of the Persian According to Saifi, Jami and Others**, Amsterdam 1970, s. XVI.

ça ve Hintçenin ilgisi de böylece meydana gelmiştir; ancak bu Farsça daha ziyade Türklerin kullandığı Orta Asya Farsçasıdır.⁷ Bu sebeple Osmanlıcada bulunan Farsça unsurlar Urduçanın Farsça unsurlarına çok benzemektedir.⁸ Tarihi akıştan da anlaşılacağı gibi Urduçanın doğuşu sırasında Türk-Hint ilişkileri en doruğunda idi.

Gazneli Mahmut'tan sonra Hindistan'da Türk Dehli sultanlığının kuruluşundan dolayı Türkler, Hintler ve az sayıda Afganların Türk ordusunda bir araya gelmelerinden ve kendi dillerini konuşmalarından Urduçanın doğduğunu kabul etmek yerinde olacaktır. Gaznelileri müteakiben Gur sultanı Muizeddin'in sultanlığı sırasında (1192 - 1202 m) ve onun Türk asıllı ünlü komutanı Kutbeddin Aybek'in gerek komutanlığı gerekse 1202 - 1210 m. yılları arasında yaptığı sultanlığı süresince Türkler Lahor ve Delhi şehirlerine yerleşmeye başlamışlardır. Sultan Şemseddin İltutmüş zamanında (1210 - 1236) Dehli, Cengiz Han'ın zulmünden kaçan Türklerle dolup taşmaya başlamış ve nihayet Sultan Gıyaseddin Balaban (saltanat süresi : 1266 - 1287 m) zamanında Dehli artık Türkistan, Horasan, Azerbeycan ve Anadolu'dan gelen göçmenlerin nüfusuyla kalabalıklaşmıştır.

Her dilde olduğu gibi Urduçanın doğuşuna dair de kesin bir tarih vermek mümkün değildir. XVII. da (Babur Şah'ın kurduğu Gürkanlı Devleti zamanında) iyice gelişmiş bulunan bu dilin şüphesiz bir başlangıç noktası vardır. Bu da onun içeriğinde bulunan Farsça, Hintçe, Türkçe ve Arapçayı ustaca karıştırmaya başlayan bir yazarın mevcudiyetine bağlıdır.

II. yy. da Mesut b. Sad b. Salman Farsça, Arapça ve Hintçe şiirler yazmıştır. 12. yy. da ise Pirthevi Raj'in sarayında bulunan Çand Bardai'nin "Pirthevi Raj Raso" adlı eserinde Farsça ve Arapçanın bazı etkileri görülüyorsa da⁹ bu eserlerin hiç birinde Husrev-i Dehlevi'ninki kadar bilinçli bir karışıma (mullama) rastlanmaz. O'nun diller öğreniminde gösterdiği fevkalade kabiliyet, musiki bilgisi ve öğrenmiş olduğu Arapça, Farsça ve Hintçeyi kendi ana dili Türkçenin mantığı ile yoğurması Urdu dilinin doğmasında baş rol aldığı şu açıklamalardan anlaşılacaktır :

Husrev Dehlevi dokuzaya yakın Türk Sultanı ve Şehzadesinin himayesinde bulunduğu ve, Hindistanın Batısı (Multan) kültür merkezi Dehli ve

7) Bk. Dr. Seyyid Muhammedin Kadri, **Hindustani Lisaniyat**, Muin al-Edab, Lahor s. 66.

8) Bk. Jan Rypka, **History of Iranian Literature**, Reidel Publishing Company, Holland 1967, s. 714 burada da Türklerin Hindistan Farsçasındaki etkilerinden bahsedilmektedir.

9) Bk. İA, c. 9, s. 397.

doğuda bulunan Bengal yörelerine seyahat ettiği için bu yerlerin bir kaç lehçesini öğrenmişti. Husrev'in baba dili Türkçe, ana dili ise Hintçedir. Arapça ve Farsçaya hakimiyeti eserlerinden de bellidir.¹⁰ Böylece çeşitli dillere karşı meraklı olan Husrev, o günkü karma milletlerden oluşan ordunun anlayabileceği bir dilin yaratılmasında bilinçli rol almıştır. Husrev, dilleri öğrenme hususunda şöyle der;

من بزبانهای کسان بیشتری کرده ام از طبع شناسان گذری
دانم و دریافته و گفته هم هسته و روشن شده از پیش و کم

(Ben öğrenme kabiliyetimle insanların diline bir hayli vakıf oldum ve bunların sayesinde araştırma yaptım. Öğrendiklerim, bildiklerim ve söylediklerim az çok aydınlığa kavuşmuştur.)¹¹

Hindçe ile ilgili düşüncelerini ise şöyle açıklar :

ترك هندوستا نيم من هندوی گویم جواب
شکر مصری ندارم کز عرب رانم سخن

(Ben Hindistan Türküyüm, Hintçe olarak cevap veririm. Mısır şekerim yok ki Arapçayla söz söylüyeyim).¹²

Ve;

چو طوطی هندم ار راست برسی
زمن هندوی برسی تا راست گویم سخن

(Mademki ben Hint papağanıyım, eğer doğruyu soracaksan bana Hintçe sor ki cevabım doğru olsun.)¹³

O, musikide olduğu gibi Hintçede de bazı eserler verdiğini söylüyorsa da¹⁴ bugün «Hâlik Bârî» adlı eserinin eksik ve değişikliklere uğramış, el

10) Arapça şiiri için Bk. Gurratü'l-Kemal, Hkm. vr. 160/a.

11) Bk. Hkm. vr.167/b (Nuh Sipih).

12) Bk. aynı eser, vr. 160/b.

13) Aynı eser, aynı varak.

14) Bk. Hkm. vr. 160/b.

yazma ve basma nüshalarından başka bir eseri bize kadar ulaşmamıştır. Bu eser Farsça, Arapça ve Hintçeyi manzum bir şekilde öğretmeyi amaçladığı için, daha ziyade okullarda ders kitabı olarak, yakın zamanlara kadar okutulmuş; ancak zamanın ihtiyaçlarına göre değişikliklere uğratılmış¹⁵ ve asıl şeklinden bir kaç defa kısaltılmıştır. Hâlik Bârî'nin Husrev'e sağladığı en büyük şöhret, O'nun bu eseri yazmakla Urdu dilinin doğmasına önderlik etmesidir.

Urdu dilinin Gurkanlı Sultanı Şahcihan (1628 - 1666) zamanında «Ur-dû-yı Mu'alla» yani yüce ordu'dan¹⁶ kısaltma olarak kalan bir sözcük olduğu muhakkaktır. Bu sultandan önce Arapça, Farsça ve Türkçeye karışmayan bu dilin adı Barj Bhaşa veya Husrev'e göre Hindui idi. Ekber zamanında iyice karışmaya başlayan bu dile «Zubân-i Rehta» yani (Karışık dil) denildiği de görülmüştür.¹⁷

Ekber, Orta Asya'dan gelen Türk ve Hintlilerin iyice karışmalarını istediği için ortak bir dil ve hatta dinin¹⁸ yaratılmasına çalışmıştır. O'nun bu arzusu Urdu dilinin gelişmesine hız kazandırmıştır. Husrev-i Dehlevî daha önce bu dilin doğuşuna şu dört eseriyle amel olmuştur.

1 — Hâlik Bârî adıyla bilinen¹⁹ manzum sözlüğü, 2 — Bilmeceleri, 3 — Doha (iki beyitlik şiir tarzı), 4 — Karma (Farsça ve Hintçe) şiirleri;

1 — Halik Bari :

İlk şiiri şöyledir :

خالق باری سرجن ہار واحد ایک بڑا کرتار

Yani : (Halik, Ar. : yaratıcı), (Bârî Far. : yaratıcı), (Sarcanhar Hin :

15) Muhammed Hüsyn Sahip Azad, **Ab-u Hayat**, İttihat Press Lahore, s. 71.

16) Bu kavram aynı zamanda Türkçe, Hint ve Afganların bir arada buldukları ordu pazarının adı olduğu da iddia edilir. Bk. M. Garcin De Tassy, **The Opening Lectures**, The Anjuman-i Taraqq-i Urdu Aurangabad (Deccan), 1935, s. 50 ve Ağa Muh. Bakir, **Tarih-i Nazm-u Nasr-i Urdu**, Lahore 1942, s. 14.

17) Bk. Şavkat Razvi, **Husrev ki Reyhta**, Kavmi Zuban Karaçhi 1975 s. 31.

18) Bk. İA, c.4 Ekber Maddesi, s. 315.

19) Bir kaç nüsha için Bk. Edwards, **A Catalogue of the Perisan Printed Books in The British Museun**, Oxford University Press 1922 s. 322 - 334.

yaratıcı), (Vahid Ar. : bir), (Eyk Hin. : bir), (Barakartar Hin. : Yüce Tanrı). Eksik haliyle bu eser 218 beyitten ibarettir.²⁰

2 — Bilmeceler : Hindistan ve bilhassa Pakistan'da Husrev'den miras, hâlâ evlerdeki gece toplantılarını renklendiren, Hintçe ve Farsçadan oluşmuş bilmecelerdir. Küçük küçük bentler halinde olup, çoğu kez dört mısralıdır. Her manzumede dinleyici tarafından bulunması istenen nesne, imâ edilir. Meselâ :

ایک نار کی سر پر نار ہی کی لگن میں کھڑی لاچار
سیس دھنے اور چلے نہ زور رو رو کر وہ کریس ہے بھور

(Bir narin ki başında nar (ateş) var. Sevgilisine aşık fakat çaresizce ayakta beklemekte. Başında sisler ve dumanlar ve o buna çare bulamaz. Ağlaya ağlaya etrafına aydınlık saçmakta. Yani : MUM)

Bazı bilmecelerde yazarın mahlası da vardır.

اندر چلمن باہر چلمن ، بیچ کلیجہ دھر کے
امیر خسرو یوں کہیں ، وہ دو انگل سر کے

(İçeriye yürür, dışarıya yürür, ortasında kalbim atar. Emîr Husrev şöyle der ki; ikişer ikişer parmak seker. Yani : MAKAS)

3 — Doha (iki mısralık) : Bu şiirlerinde, Hintçe-Farsça karışımı daha da ustacadır;

انار کیوں نہ چکھا ، وزیر کیوں نہ رکھا - دانا نہ تھا

(Nar neden yenmedi, vezir neden tutunmadı? Dâna değildi) Yani «Dâ-nâ» kelimesi hem tane hem de akıllı anlamında kullanılmıştır. Böylece Farsçanın kelimeleri birçok yönleriyle öğretilmeye çalışılmıştır.

فارسی بولی آئینہ ترکی سوجی بائی نہ
ہندی بولتے ارس آئے منہ دیکھو جو اسے بنائے

(Farça konuşmayı denedim olmadı, Türkçe düşündüm beceremedim, Hintçe konuşunca her şey aydınlanıyor ve yüzünüzü görün de söylesin.

20) Eserin edisyon kritiği için Bk. Afsar Amrohi, **Sehmahi Urdu**, Encuman-i Tarik-i Urdu Pakistan 1975, s. 75.

Yani : AYNA). Burada «ayna» çift anlamda kullanılmıştır. Bir kendi anlamı, Hintçede ayna : gelmedi, bir de gene Hintçede (arsı : ayna) kelimesinin karşılığı ayrıca verilmiştir.

4 — Karma Şiirler : Husrev'in Hintçe-Farsça karışımı bir dille yazdığı bu şiirler, şiir geleneğinde hiç bir şey yitirmeden yüzyıllarca etkinliğini sürdürmüş şiirler toplamıdır.²¹ Karma şiirlerinden olan şu dördlük çok ünlüdür.

زحال مسکین مکن تغافل وراثی نینان بنائے بتیان
کہ تاب ہجران ندارم ای جان نہ لیہو کاہ لگائے جہتیان
دیباں ہجران دراز چون زلف و روز و صلت جو عمر کوتاہ
سکھی بیبا کو جو مین نہ دیکھوں تو کیسے کاتون اندھیری رتیاں

(Miskinin halinden gafil kalma, gözlerin ardından sözler de edip durma, zira ayrılık gücü yok bende ey canan, keşke bir gün beni bağrına basan. Hicran geceleri zülüflerin gibi uzun ,vuslatın ömür kadar kısa, sevgilimi görmezsem eğer ben bu karanlık gecemi nasıl geçiririm.²²

Urdu dili veya edebiyatına ait hangi eser olursa olsun, Husrev-i Dehlevî'den bahsetmeden geçemez.

Husrev'in dillere karşı olan ilgi ve merakı hemen hemen her eserinde hissedilmektedir. Beş risaleden oluşan «İcaz-ı Husrev»'de, Farsça ile ilgili yazı üslûbuna ve dilbilgisine yer verilmektedir. Üçüncü risalede ise kendi üslûbuna değinerek, Arapça ve Farsçada ne gibi yeni deyimler yarattığını açıklamaktadır.²³ Arapçaya getirdiği yeniliklerden biri, alfabe veya harfleri öğretirken başka şairlerin şiirlerinden örnekler vereceğine kendi şiirlerinden örnekler vermiştir. Meselâ : (ayn) harfinin anlamlarını şöyle açıklar :

Çok anlamlı (ayn) : العین کثیر المعنی

و طبعی تحتہ معنی کثیر کما کثیر المعانی تحت عین

(Nasıl ki kafam bir çok anlam ve fikirlerle doludur. (Ayn) harfinin anlamları da öylesine çoktur.)

21) Bk. Muhammed Hüseyin Sahip Âzad, **Âb-u Hayât** Lahore, s. 77.

22) Devamı için Bk. Muhammed Hüseyin Sahip Âzad, **Âb-u Hayât** Lahore s. 77.

23) Bu konu başka makalede ele alınacaktır.

جدار العين لا يعطى شحيح شعاع العين يتحت من حدار

(Cimri bir kimse altından bir duvar vermez, fakat güneş ışınları «alimin aydınlığı» duvarlardan geçerek odaya girebilir). Burda 'ayn' iki anlamda kullanılmıştır. Altın ve Güneş.

لأنا كرامتي جا عيد اجابو اذا جا * عين على يد

(Beyefendiye sorduk bayram ne zaman gelecek? Dedi ki ele para geçince. Burada 'ayn' mal veya para anlamındadır.)²⁴

Husrev'in İcaz-i Husrev, Gurretü'l-Kemal ve divanlarında bulunan Arapça şiirleri bir araya getirilse, O'nun bir de Arapça divanı meydana gelebilir. Arap şairlerinin güç anlaşılır ve karmaşık uslûplarını yumuşatmak maksadıyla Arapça şiirlerinde Fars uslûbunu uygulamak suretiyle bir yenilik yaratmış ve bununla övünmüştür. Bu konuya misal olarak şu şiirlerini vermiştir :

صوت مسكين في الصرع و صبحي اهو و غذا الشعر باء لوان جوى كافورا

(Baş ağrımdan dolayı miskinleştim, sabahları şikâyet ederim ve kederminden saçlarım kâfur gibi beyazlaşır).

ذوالنور تذكره بطيب معائل كالكذب تكتبه بمسك مائع

(Eğer bir yalancıdan parlak övgülerle bahsederseniz, bu da misk ile boş yere 'yalancı' kelimesini yazmaya benzer).²⁵

Husrev, Farsça olarak söylediği şiirlerde Hintçede gördüğü değişik şekildeki teşbih, istiare, mecaz ve benzerlerini ilk defa kullanmıştır. Bu özelliği O'nun Fars ve Türk edebiyatında sonraları yaygınlaşan Hint ekolünün (Sebk-i Hindi) kurucusu haline getirmektedir. Bu yeniliğine Gurretü'l Kemal adlı divanın önsözünde kısada olsa şöyle bir misal verir :

24) Bk. İcaz-ı Husrev, Risale I, s. 150 v.d.

25) Husrev'in diğer Arapça şiirleri için bk. Dr. Zahur Ahmed Azhar, The Arabic Poetry and Prose of Amir Khusrau, Amir Khusrau Critical Studies, National Committee for 700th Anniversary of Amir Khusrau 1975, Lahore s. 49-78.

زهی خرامش آن نازنین بعیاری

گبوتر بساط آمده است بنداری

(O güzel öyle hoş bir şekilde geziniyor sanki kabarmış bir güvercin).

Daha önce sevgilinin yürüyüşü keklige benzetme alışkanlığı vardı fakat Husrev güvercine benzetmiştir. Diğer bir kaç misal ise şöyledir :

مزهای کز دل آویرت کزهای دکان قصابی

(Kıvrık kaşlarına gönüller asılı, tıpkı kasap dükkânındaki kancalar gibi).

سام ساس که هست همچون زر - او

گرد ریاسی زر دهمت وری داؤ

سمتیر رساں رواں کن اندر تیزی

بس بر سر دزد مغز را بین و بگاؤ

(Sevgilimin adı halis altın gibidir. Eğer onun adını bulursan sana altın veririm, bulamaz isen sana kötü sözler söylerim. Haydi kılıç gibi dilini harekete geçir ve 'duzd' - hırsız kelimesinin başına 'mağz' - beyin kelimesini koy ve bulmaya çalış adını. Kastedilen kelime mahlaştır. Hırsızın Arapçası 'las' ve 'mağz'ın ise 'mah'tır.²⁶

Husrev Türk asıllı olduğundan, kulağı Türkçedeki ses uyumuna alışkındır. Bu sebeble Husrev bazı şiirlerinde Türkçe ahengi belki de çoğu kez farkına varmadan vermeye çalışmıştır.²⁷ Örneğin :

مایم و می و آن مه ل ما مایامه و ماه ما ساما به

Mayım u mey ve ân meh bâ-ma

Mâ bâ meh va mah-i ma bâ-mâ beh²⁸

26) Sebki Hindide bulunan itibari isim tamamlamalarındaki muğlak mefhumlar bu tür bilmecelerin ürünüdür. (Bk. Prof. Fakir İz, Eski Türk Edebiyatında Nazım, Küçükaydın Matbaası, İstanbul 1967 s. XLVII-LIII ve J. Rypka, History of Iranian Literature, D. Reidel Publishing Co., 1968 s. 295.) Bu ekolün etkisi daha sonraki Urdu edebiyatında açıkça görülmektedir.

27) Urducada böyle bir aheng mevcuttur. Cümle yapılarında dişi ve erkek öznesine göre sesler incelik veya kalınlaşmaktadır. Bu konuda ayrı bir inceleme yapılırsa bu Urduca Türkçe fonolojik ilişkisi de ortaya konmuş olur.

28) Bu şiir için bk. Gurret'ül Kemal, Hkm. vr. 155b ve 156a.

Sahip olduğu musiki bilgisinden yararlanarak Fars dilinin tüm fonolojik ve morfolojik özelliklerinden maksimum yararlanmıştır. Mesela :

Gece yarısı çalınan davulların sesini bir şiirinde şöyle aktarır :

Nân ki hurdî hâne be-ro nân kî hurdî hâna bîro

Hane biro, hane bîro

Nân ki hurdî hane bero, nâ-destî tu kardam, hana bero

Hâne giro hâne giro

ve hallaçların pamuk döverlerken çıkardıkları sesi de şöyle iletir :

Der pey-i cânân cân ham reft, cân ham reft, cân ham reft, raft, raft, can ham raft, İn hem raft, an hem raft, an hem raft, an hem raft, in hem, an hem, an hem, an hem an hem raft, raftan raftan raftan deh, deh, deh raftan deh, raf raf, raftan deh, raftan deh.²⁹

Husrev'in musiki ve dile ne derece hakim olduğu yukarıdaki örneklerde açıkça görülüyor. Onun için dil ve musiki Husrev'de birbirinden ayrılmayan iki unsurdur. Her musiki üstadı gibi onun kulağı da hassastır ve konuşulan lehçeleri çok iyi ayırdedebilmiş, Hindistan'da konuşulan yabancı dilleri ve Hintçe lehçeleri³⁰ hassasiyetle incelemiştir.

Husrev'e göre Dehli'ye sonradan gelen Türkler, Horasanlılar, Araplar, Hindistan'ın diğer yörelerinden gelenler bütün ömürlerini burada geçirse-ler dahi, Dehli lisanına tam vakıf olamazlar. Bunun aksine bir kâtip (okumuş kişi) Dehli'de büyümüş olursa edebi tartışmalara girebilir, cevap verebilir ve şiirleri anlar, söyler. Hatta Arabistana giden bazı Dehlilerin, Arapçayı bir Araptan daha iyi öğrendikleri olmuştur. Hindistan'da (bilhas- sa Dehli'de) doğan bir çok Tacik, Türkistan'a gitmeden Türkçeyi mükem- mel bir şekilde öğrenmiştir. Hindistan Farsçasına gelince, Maveraünnehir hariç diğer lehçelerin hiç birisi Hindistan'da konuşulana kadar istikrarlı de-ğildir. Şöyle ki; bir Horasanlı «çıra»yı «çi», «kuca»yı «kucu» diye telâffuz eder. Aynı şekilde bir Sistanlı her fiilin sonuna «hen» getirmek alışkanlı-ğındadır : «Kerde Hen», «Guftan hen» gibi. Fakat yazıya gelince doğru yazmaya çalışırlar. Hindistan Farsçası ise Sint ırmağının kenarından ta Hint Okyanusu'na kadar çeşitli Hint lehçelerine rağmen konuşma ve yazı itibariyle aynıdır.³¹

29) Bk. Mesud Perviz, **Emir Husrev Avr Musiki**, National Book Foundation, Lahor 1975 s. 86.

30) Hindî, Lahori, Keşmiri, Demhuri, Sindî, Telengi, Gucarati, Magberî, Gurî, Bangalli, Aoudî gibi.

31) Bk. **Gurret ül-Kemal**, Önsöz, vr. 142b ve 143b.

«Nuh Sipihr» adlı eserinde yine dilleri konu eden Husrev, rütbe sahibi ve devlet erkânı sayesinde Türkçenin itibar kazandığını, bu dilin öğrenilmesi hususunda çaba gösterildiğini söylemektedir. Bu yüzden hüner ehli kişilerin Türkçeye³² ait kelime çekimi, dilbilgisi ve hareketleri belirleyen lûgati hazırladıklarını görüyoruz.³³ Dünyada Arapça, Farsça ve Türkçe değerli cevher gibi üstünlük kazanmıştır. Arapça Gazne'den Yemen'e kadar yayılarak herkesin dudağının süsü olmuştur. Doğudan Batıya değin ne kadar bilim adamı varsa bu dile bağlanmışlardır. Otuz³⁴ Türkün Türkçesinden ancak, Kınıklı, Uygur, Erluvi,³⁵ Oğuz, Yimek³⁶ lehçeleri Kıpçak sahasından kalkarak, Hindistan'dan³⁷ tıpkı tuzun dağılması gibi her yere yayıldılar. Türkçenin dağılması ise, Türk Sultanlarının yeryüzünde galip gelmelerinden dolayıdır. Türk Sultanları Türkçe konuştuklarından, maiyetindekiler onları anlamak için Türkçeyi öğrenmek zorunda kalmışlar ve böylece bu dil halka kadar inmiştir. Halk bunun için önce Oğuzcayı ve Türkçeyi öğrenmiş sonra da Farsçaya yönelmiştir.³⁸

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız bilgiden de anlaşılacağı gibi; Hindistan'ın Türk asıllı en büyük Farsça şairi Emir Husrev-i Dihlevî'nin o yörede konuşulan dillere karşı duyduğu merak, onları sistemli karşılaştırması ve yarattığı karışık dili, bilmeceler vasıtasıyla halka kadar ileterek aynı unsurlardan oluşan Urdu Dilinin kuruluşunda ilk ve baş rolü aldığı muhakkaktır.

AMIR KHUSRAU'S ROLE IN the BIRTH OF THE URDU LANGUAGE

Amir Khusrau of Dehli (1253 - 1325 A.D.), a Turkish nightingale of

32) Belki de Fars edebiyatında Türkçeyi (Türki) yerine asıl şekliyle ilk olarak yazan Husrev'dir. Bk. Nuh Sipihr, Hkm. vr. 137/b.

33) Bk. Aynı eser, vr. 138/a. (Ayrıca Husrev Farsçaya ait esaslı bir gramerin yokluğundan yakınmaktadır.

34) Aynen «Otuz» şeklinde ifade vardır. Bk. Aynı Eser, vr. 138/b.

35) Karşılaştırdığımız nüshaların çoğunda (Erlui) olarak okunduğu halde bu sözcüğün aslı (Karluğ) olsa gerek.

36) Kıpçakta yaşayan bir Türk kavminin adı. Bk. K. Mahmud, **Divanü-Lugat-it Türk** c. 3, s. 29, ayrıca Bk. Yimekler, Prof. Dr. Faruk Sümer, Oğuzlar, D.T.C. Fak. yayınları, 1972 Ankara, s. 32.

37) Kimi nüshalarda (der: içinde), kimi nüshalarda ise ez: dan) şekiller görülmektedir. Ancak tuzu Türklerin bulduğunu kabul edecek olursak (Bk. Abul Gazi Bahadır Han, Türk Şeceresi, Dr. Rıza Nur İstanbul, 1925, s. 14) de olması gerekir.

38) Bk. Hkm. vr. 139/a.

India singing in Persian, is a prominent figure in the east, particularly in India, Pakistan, Afganistan, Iran and Russia for his beautiful lyric poems on love saturated with mystical sagacity, for his replica to Nizami's Khamsa (a quintette of mathnevis) and for his historical works in prose about the exploits of the Turkish Sultans of Delhi and their victorious armies. Besides his musical achievements, his talent for learning languages and mixing them is also remarkable. Since he travelled from the west (Multan) to the east (towards Bengal), from the north (Delhi) to the south (Gujrat) of India, he had a good chance to study various dialects. His father Seyf al-Din Mahmud, originally from a Turkish tribe, called Lachin (the Hawk), had probably given him some knowledge about Turkish. His works in Persian and phraseology in the prefaces to his diwans (collections) in Arabic prove his command over the two languages.

Holding in his hand the torch of these languages, he tries to enlighten various linguistic problems of those days. For instance, in Nuh Sipihr he tells us about the dispersion of five outstanding Turkish dialects - Uyghur, Oghuz, Kinkli, Karluk and Yimek (in Europe known as Kimek) by the ruling Turkish Sultans. He further says that to understand their Turkish masters the officials and people of India have started to learn Turkish and generally for that purpose a standard grammar of the Turkish Language containing declension of words and rules of sounds has been written by the experts. Arabic being an Islamic language has a grammar book, too, but Persian is an exception in this respect. Persian came to India soon after Turkish.

In his preface to Ghurrah al-Kamal (his third collection of poems) he discusses the superiorities of Persian over Arabic as a poetic language. «The Persian poets (specially those brought up in Delhi)» says Khusrau «have capability in writing Arabic poetry, but the Arabic poets fail to write good poems in Persian.» Turning our attention to the Persian of India, he claims that the Persian of India is unchangable from the Indian Ocean upto the valley of Sindh, but in Iran it varies from place to place. Khorasanies and Sistanies pronounce words in a different manner from the way they write, which is liable to complications. During his discussion he makes mention of the various Indian dialects spoken in his days, such as - Sindhi, Tilangi, Gujrati, Lahori, Kashmiri, Ma'bari, Bengali and Oudhi.

Khusrau, like a skillful potter plays with the paste of languages by mixing Persian with Hindi, Arabic with Persian and sometimes by applying the syllabic harmony of Turkish to Persian and Hindi. He tinges

Persian poetry with Indian taste and Turkish logic, while he introduces Persian liveliness of ideas into Arabic. His particular innovation of mixing languages has made him a pioneer of the Urdu language and there is not a single book on the history of Urdu that will not mention his name as «An Adam of Urdu» (Father of Urdu). Although Turko-Indian relation started long before Mahmud of Gazna, perhaps at the time of Kushans (I. and II. centuries A. D.) and at the great empire of the White Huns as a result of which more Turkish words are found in Punjabi than in Urdu; Khusrau as a Turk by birth will remain like a linking bridge between the Indians and Turks for their language and culture.